

HAL
open science

Vahram Hovyan

► **To cite this version:**

Vahram Hovyan.
03494607

. 21st Century, 2014, 58 (6), pp.43-60. hal-

HAL Id: hal-03494607

<https://hal.science/hal-03494607>

Submitted on 19 Dec 2021

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

Public Domain

ԱՐՏԵՐԿՐԻ ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ԿԵՆՏՐՈՆՆԵՐԻ ԴԵՐԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Վահրամ Հովյան

Ամփոփագիր: Արտերկրի հայագիտական կենտրոնները կարող են լինել ինչպես առանձին կառույցներ, այնպես էլ մաս կազմել այլ՝ ավելի մեծ կառույցների: Դրանց ստեղծման հիմքում ընկած են օտար երկրներում հայագիտության նկատմամբ հետաքրքրությունը, Մփյուռքի և Հայաստանի ջանքերը՝ ուղղված Մփյուռքում հայ ինքնության պահպանմանը, ինչպես նաև հայագիտության զարգացմանը և հայ մշակույթի ու քաղաքակրթության տարածմանը, արտ-երկրում հայկական հարուստ մշակութային ժառանգության առկայությունը: Հայագիտական կենտրոնների դերը և նշանակությունն արտերկրում կայանում է հայապահպանության, հայկական քաղաքակրթության տարածման, հայագիտության զարգացման, հակահայ քարոզչության դեմ պայքարի, հայ և այլ ժողովուրդների միջև գիտամշակութային կապերի զարգացման, Մփյուռքում մանկավարժական կադրերի և հասարակական գործիչների պատրաստման, քաղաքական, տնտեսական և այլ ոլորտներում կիրառական հետազոտությունների իրականացման մեջ:

Բանալի բառեր՝ հայագիտական կենտրոններ, Մփյուռք, հայապահպանություն, ազգային ինքնություն, հակահայկական քարոզչություն, համայնքային գործիչներ, կիրառական հետազոտություններ:

THE ROLE OF CENTERS FOR ARMENIAN STUDIES ABROAD

Vahram Hovyan

Resume: Centers for Armenian Studies are either separate institutions or divisions of broader structures. Establishment of such centers is based on interest toward Armenian studies in foreign countries, efforts of the Armenian diaspora and Republic of Armenia aimed at preserving the Armenian identity in diaspora, developing Armenian studies abroad, and spreading Armenian culture and civilization around the world, and the existence of rich Armenian legacies in foreign countries. The role and significance of Centers for Armenian Studies abroad include preserving Armenianness, spreading Armenian civilization, developing Armenian studies, developing scientific and cultural relations between Armenians and other peoples, preparing teachers and public figures in Diaspora, conducting applied research in political, economic and other disciplines.

Keywords: Armenological centers, Diaspora, preservation of the Armenian identity, national identity, anti-Armenian propaganda, community figures, applied research.

Հայագիտական կենտրոններն այն կառույցներն են, որոնք հայոց լեզվի, հայոց պատմության, հայկական մշակույթի, քաղաքականության և ընդհանրապես Հայաստանին ու հայությանը վերաբերող թեմաներով իրականացնում են գիտահետազոտական և/կամ բարձրագույն ուսումնական գործունեություն: Ներկայումս արտերկրում կան 7-8 տասնյակ այդպիսի կառույցներ: Աշխարհագրական առումով դրանք սփռված են հիմնականում աշխարհի հետևյալ չորս տարածաշրջաններում՝ Ամերիկա, Եվրոպա, հետխորհրդային տարածք, Մերձավոր Արևելք:

Հայագիտական կենտրոնները կարող են լինել առանձին հաստատություններ կամ էլ մաս կազմել ավելի մեծ հաստատությունների, այսինքն՝ լինել դրանց ստորաբաժանումներից մեկը: Առանձին կառույցները հիմնականում պատկանում են հայկական սփյուռքին: Որպես օրինակներ կարելի է վկայակոչել Ջորջյան ինս-տիտուտը (Արլինգթոն՝ ԱՄՆ, Տորոնտո՝

Կանադա), Ամերիկայի Հայոց ցեղասպանության թանգարանը (Վաշինգտոն՝ ԱՄՆ), Մխիթարյան միաբանությունը (Վենետիկ՝ Իտալիա, Վիեննա՝ Ավստրիա) և այլն:

Ինչ վերաբերում է այն հայագիտական կենտրոններին, որոնք մաս են կազմում ավելի մեծ կառույցների, ապա դրանք, ըստ պատկանելության, կարելի է բաժանել երկու մասի: Առաջին խմբի մեջ մտնում են այն հայագիտական կենտրոնները, որոնք մաս են կազմում հայկական ավելի մեծ կառույցների: Այդպիսիք են, օրինակ, Բեյրութի Հայկազյան համալսարանի Հայագիտության ամբիոնը, Հայկական սփյուռքի հետազոտության կենտրոնը, Անթիլիասի Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսության Դպրեվանքը, «Խաչեր Գալուստեան» մանկավարժական կենտրոնը, Ջմմառի հայ կաթողիկե պատրիարքարանի դպրեվանքերը (Իգնատիոս Մալոյեան, Ս. Միքայել) և այլն:

Ինչպես երևում է, այս տեսակի հայագիտական կենտրոնները հիմնականում ունեն եկեղեցական պատկանելություն՝ պատկանում են Հայ Առաքելական, Կաթողիկե և Ավետարանական եկեղեցիներին: Բեյրութի Հայկազյան համալսարանը, օրինակ, պատկանելով Հայ Ավետարանական եկեղեցուն, «կոչված է ապահովելու հայ գրականության, պատմության, քաղաքագիտական խնդիրների և մշակույթի ակադեմիական հիմնարար գիտելիքների մատուցում» [1, էջ 46]: Համալսարանում լուրջ ուշադրություն են դարձնում հայկական սփյուռքի խնդիրներին: Համալսարանի նախագահ, վերապատվելի դոկտոր Փոլ Հայդոսյանի գնահատմամբ. «Մշակութային իր բացառիկ ավանդով ու հայկական արմատական ու հոծ ներկայությամբ յատկանշուող Լիբանան խթան կը հանդիսանայ, Հայկազեան համալսարանը նկատելու բնական վայրը՝ հայութեան ու անոր միջին- արեւելեան սփիւռքի ուսումնասիրութեան»¹: Դրանով էր պայմանավորված 2012թ. հունվարի 25-ին համալսարանում Հայկական սփյուռքի հետազոտության կենտրոնի բացումը:

Ինչ վերաբերում է Անթիլիասի Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությանը և Ջմմառի Հայ Կաթողիկե պատրիարքարանին, ապա վերջիններս, իրենց թանգարաններում, գրադարաններում, ձեռագրատներում (մատենադարաններ) ունենալով ուսումնասիրության ենթակա հարուստ հայագիտական նյութ, իրենց ենթակա վերոհիշյալ կառույցների միջոցով, ըստ էության, շարունակում են միջնադարյան հայոց վանքերի՝ որպես գրչության և գիտության կենտրոնների ավանդույթը: Ջմմառի Հայ Կաթողիկե պատրիարքարանը, չնայած կրոնական հաստատություն լինելու հանգամանքին, «չեղաւ միայն աղօթքի ու սրբակերտումի կեդրոն, այլ նաեւ դարձաւ օրրան գիտութեան եւ հոգեւոր ու մտային զարգացման եւ հետազօտութեան» [2, էջ 253]:

Երկրորդ խումբը կազմում են այն հայագիտական կենտրոնները, որոնք ոչ հայկական կառույցների մաս են կազմում: Այդպիսի կառույցներ են տարբեր համալսարանների և ակադեմիական հաստատությունների հայագիտական ամբիոնները, ծրագրերը և այլն (օրինակ՝ ԱՄՆ Հարավային Կալիֆոռնիայի համալսարանի Հայագիտության ինստիտուտը, Բոստոնի համալսարանի Հայոց նոր պատմության և գրականության ամբիոնը, Երուսաղեմի եբրայական համալսարանի Հայագիտական ծրագիրը):

---

¹ Տեղի ունեցաւ Հայկական սփիւռքի ուսումնասիրութեան կեդրոնի բացում Լիբանանի մէջ, <http://hayernaysor.am/1327564076> հղումը՝ ըստ [1, էջ 49-50]:

Այս խմբի կառույցների մեջ գերակշռությունը պատկանում է համալսարանական ստորաբաժանումներին: Դրանք ստեղծվում և գործում են տարբեր ֆակուլտետների կազմում: Օրինակ՝ Երուսաղեմի եբրայական համալսարանի Հայագիտական ծրագիրը գործում է Հումանիտար ֆակուլտետի Ասիական և աֆրիկյան հետազոտությունների ինստիտուտի Հնդկական և իրանական հետազոտությունների բաժնի (դեպարտամենտի) կազմում՝ որպես ինքնուրույն ճյուղ [3, էջ 91], Նիժնի Նովգորոդի պետական համալսարանի Հայագիտության կենտրոնը՝ Միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի կազմում², Կահիրեի համալսարանինը՝ Արվեստի ֆակուլտետի կազմում³ և այլն:

Հատկանշական է, որ արտերկրի բուհերի հայագիտական ստորաբաժանումները հաճախ սաղմնավորվում են որպես դասընթացներ, որոնք ժամանակի ընթացքում զարգացում ապրելով՝ վերածվում են լուրջ կենտրոնների: Այդպիսի էվոլյուցիոն ընթացք է ունեցել, օրինակ, Նիժնի Նովգորոդի պետական համալսարանի Միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի Հայագիտության կենտրոնը⁴:

Հայագիտական կենտրոնների բացման հիմքերը Արտերկրում հայագիտական կենտրոնների բացման հիմքեր են հանդիսանում հետևյալ հանգամանքները.

1. Օտար երկրներում հայագիտության նկատմամբ հետաքրքրությունը: Սա առավել ակնհայտ է այն երկրներում, որոնք ունեն զարգացած գիտություն և Հայաստանի ու հայության հետ առնչվող շահեր: Դրանք աշխարհում և մեր տարածաշրջանում առաջատար երկրներն են (ԱՄՆ, Ռուսաստան, Թուրքիա, Իրան, Իսրայել և այլն): Օրինակ՝ ըստ Ս.Սայադովի՝ հայագիտության ծագումը Ռուսաստանում 18-19-րդ դարի առաջին կեսին պայմանավորված էր կովկասյան տարածաշրջանում այն իրադարձություններով, որոնցում բախվում էին Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Թուրքիայի, Պարսկաստանի, ինչպես նաև Ռուսաստանի շահերը, որն «իր աշխարհաքաղաքական դիրքի պատճառով չէր կարող մի կողմ մնալ այդ իրադարձություններից» [4, c. 54]: Ընդ որում, հայագիտության զարգացումը Ռուսաստանում համահունչ է եղել Կովկասում նրա շահերի առաջխաղացմանը: Եթե 18-րդ դարում Ռուսաստանում հետաքրքրվում էին միայն այդ երկրի հայ համայնքի պատմությամբ և մշակույթով, ապա 19-րդ դարի սկզբից սկսեցին ուսումնասիրել նաև ողջ հայ ժողովրդի անցյալի և ներկայի խնդիրները, քանի որ «օրակարգում դրված էր Անդրկովկասի քաղաքական-տնտեսական յուրացման հարցը» [4, c. 44]:

2. Հայկական սփյուռքի ջանքերը՝ ուղղված արտերկրում հայ ինքնության պահպանմանը: Հայկական սփյուռքի ձևավորումից ի վեր նրա օրակարգի ամենաառաանցքային խնդիրներից մեկն էլ եղել է օտար միջավայրում ազգային ինքնության կամ նկարագրի պահպանումը: Ուժացման մարտահրավերի [5, էջ 39-40] դիմագրավման արդյունավետ ուղիներից են հայոց լեզվի, պատմության, մշակույթի, գրականության, հայկական խնդիրների ուսումնասիրությունը և քարոզչությունը, ինչին էլ լծված են Սփյուռքի հայագիտական կենտրոնները: Ինչպես նշում է Ա.Սիմոնյանը, այսօրվա գլոբալացման պայմաններում

² В Нижнем Новгороде открылся Центр арменоведения, <http://mediagid.am/ru/news/v-nizhnem-novgorode-otkrilsya-centr-armenovedeniya-503054>

³ New Armenian Studies Center in Cairo, <http://www.azad-hye.net/news/viewnews.asp?newsId=356hlg14>

⁴ Տե՛ս В Нижнем Новгороде открылся Центр арменоведения, <http://mediagid.am/ru/news/v-nizhnem-novgorode-otkrilsya-centr-armenovedeniya-503054>

«Ամենուրեք ծավալվող գիտական ու մշակութային համաշխարհային ընդհանուր զարգացումներում ինտեգրվելուց զատ մեզ համար առաջնայինը շարունակում է մնալ ազգապահպանումը: Այս համատեքստում ռազմավարական մեծ նշանակություն է ձեռք բերում հայագիտությունը՝ որպես գիտահետազոտական բնագավառի գերակա ուղղություն» [6, էջ 92]: Հետևաբար, ժամանակակից գլոբալացման դարաշրջանում, երբ արագ տեմպերով են ընթանում ձուլման գործընթացները, Սփյուռքում «ազգային ինքնության, ավանդույթների պահպանման համար անհրաժեշտ է, որ ոչ միայն մշակույթը, այլև գիտությունը նպաստի դրան»⁵:

3. Հայաստանի ջանքերը՝ ուղղված ինչպես Սփյուռքում հայ ինքնության պահպանմանը, այնպես էլ ամբողջ աշխարհում հայագիտության զարգացմանը և հայկական մշակույթի ու քաղաքակրթության տարածմանը: Հայաստանի Հանրապետությունը՝ որպես աշխարհասփյուռ հայության ազգային պետություն, շահագրգռված է Սփյուռքի հայ համայնքներում ազգային ինքնության պահպանությամբ և հայ մշակույթի ու քաղաքակրթության տարածմամբ ամբողջ աշխարհում: Այդ պատճառով այն մշտապես աջակցել է արտերկրում հայագիտական կենտրոնների ստեղծմանը, պահպանմանը և զարգացմանը: Այդ միտումը տարեցտարի ավելի է խորանում: Պատահական չէ, որ վերջին շրջանում մեծ տարածում ունի ՀՀ դիվանագիտական շփումների, ինչպես նաև Հայաստանի գիտակրթական հաստատությունների արտաքին կապերի արդյունքում արտերկրի բուհերում հայագիտական ամբիոնների ստեղծումը: Օրինակ՝ 2011թ. հոկտեմբերին ԵՊՀ և Թեհրանի համալսարանի ռեկտորների միջև կայացած հանդիպման ժամանակ որոշում կայացվեց հայագիտական ամբիոն բացել Թեհրանի համալսարանում⁶: Կամ ՀՀ-ում Ուկրաինայի նախկին արտակարգ և լիազոր դեսպան, հայագետ Ա.Բոժկոն 2010թ. սեպտեմբերին Հայաստանում իր դիվանագիտական առաքելությունն ավարտելիս խոստացավ ջանքեր գործադրել Կիևի համալսարանում հայագիտական ամբիոն բացելու ուղղությամբ⁷: Մեկ այլ կարևոր օրինակ է բարձրագույն կրթության ոլորտում հայ-ամերիկյան համագործակցության շրջանակներում ԱՄՆ Քոնեկտիկուտի համալսարանում հայագիտական ամբիոնի բացման նախաձեռնությունը⁸: Վերջերս ՀՀ օժանդակությամբ հայագիտական նոր կենտրոն է բացվել Ջալցբուրգում (Ավստրիա) [7, էջ 40]: Այսպիսով, ՀՀ դիվանագիտական հարաբերությունները, ինչպես նաև միջբուհական համագործակցությունը ՀՀ և արտասահմանյան բուհերի միջև կարևոր նշանակություն ունեն մեր օրերում աշխարհում հայագիտական կենտրոնների թվաքանակի աճի և հայագիտության տարածման համար:

4. Արտերկրում հայկական մշակութային և գրական հարուստ ժառանգության առկայությունը լուրջ նյութ է հայագիտական հետազոտությունների համար և ինչ-որ տեղ հիմք է հանդիսանում հայագիտական կենտրոնների ստեղծման ու պահպանության համար՝ հայագիտական հետազոտություններով զբաղվելու նպատակով: Օրինակ՝ Սպահանի համալսարանի հայագիտական կենտրոնը զբաղվում է տեղի հայկական եկեղեցիներում պահվող ձեռագրերի և մյուս հոգևոր արժեքների ուսումնասիրությամբ: Հայագիտական արժեք

⁵ Նույն տեղում:

⁶ В университете Тегерана откроется кафедра арменоведения, <http://www.yerkramas.org/2011/10/19/v-universitete-tegerana-otkroetsya-kafedra-armenovedeniya/>

⁷ В Государственном университете Киева будет открыта кафедра арменоведения, <http://www.panarmenian.net/rus/society/news/53666/>

⁸ Университет Коннектикута открывает кафедру арменоведения, <http://news.mail.ru/society/arc676658/>

ներկայացնող և հայագիտական ուսումնասիրությունների նյութ ծառայող ձեռագրեր և այլ հոգևոր արժեքներ (հայկական դրամներ, նկարներ, քանդակներ և այլն) կան նաև Անթիլիասի Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսությունում, Ջմմատի Հայ Կաթողիկե պատրիարքարանում, Վիեննայի և Վենետիկի Մխիթարյան միաբանություններում և այլուր:

Հայագիտական կենտրոնների դերն արտերկրում

Ինչ պատկանելություն էլ ունենան կամ ինչ հիմքով էլ ստեղծված լինեն արտերկրի հայագիտական կենտրոնները, դրանք, իրականացնելով կրթական և հետազոտական գործառույթներ, ունեն որոշակի դեր և նշանակություն հայության կյանքում: Հատկապես կարելի է առանձնացնել այդպիսի դերերից հետևյալները.

1. Հայապահպանություն: Արտերկրի հայագիտական կենտրոններն իրենց գործունեությամբ նպաստում են հայապահպանությանը Սփյուռքում: Եկեղեցիների, դպրոցների, մամուլի և այլ կառույցների կողքին դրանք այն հաստատություններն են, որոնք համախմբում են հայերին արտերկրի համայնքներում և դրանց հաղորդում ազգային նկարագրին համապատասխան գիտելիքներ: Մասնավորապես, արտերկրի բազմաթիվ համալսարանների շրջանակներում գործող հայագիտական կենտրոններում ուսանում են մեծ թվով հայ երիտասարդներ, որոնք այդ կերպ սովորում են հայոց լեզու, ծանոթանում են հայոց պատմությանը, գրականությանը, մշակույթին, արդիականությանը: Հայագիտական կենտրոններում երբեմն ուսանելու են գալիս անգամ այնպիսի հայ երիտասարդներ, որոնք չեն տիրապետում հայերենին: «Այն փաստը, որ այստեղ դասավանդվում է հայոց լեզու, ստեղծվել է հայագիտական կենտրոն, որը կաշխատի հայ համայնքի հետ սերտ կապի մեջ, վկայում է այն մասին, որ հայերի ազգային ինքնությունը կպահպանվի», - Նիժնի Նովգորոդի պետական համալսարանի Միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի կազմում Հայագիտության կենտրոնի բացման առիթով նշում է կենտրոնի տնօրեն Ռեզինա Մաֆարյանը⁹: Նույն կերպ Երուսաղեմի երրայական համալսարանի Հայագիտական ծրագրի առնչությամբ նկատենք, որ մասնագետների գնահատմամբ հայագիտական հետազոտությունների և կրթության հնարավորության պահպանումը Երուսաղեմում «կնպաստի հայկական թաղամասի ազգային-քրիստոնեական նշանակության պահպանմանը և հարատևմանը» [3, էջ 101]: Կամ Բելյու- թի Հայկազյան համալսարանի առնչությամբ Տ.Ղանալանյանը նկատում է. «Որպես բարձրագույն ուսումնական հաստատություն՝ մեծ է համալսարանի դերը Լիբանանի հայկական համայնքի կյանքում, որն արտահայտվում է ինչպես ուսանողներին ժամանակակից անհրաժեշտ գիտելիքների փոխանցմամբ, այնպես էլ նրանով, որ ապահովում է հայոց լեզվին, պատմությանն ու մշակույթին նրանց հաղորդակցությունը» [1, էջ 50]:

Այսպիսով, հայագիտական կենտրոններում ուսանելու ընթացքում ձեռք բերված գիտելիքները հայոց լեզվի, հայոց պատմության, հայկական մշակույթի և առհասարակ Հայաստանի ու հայության վերաբերյալ ամրապնդում են սփյուռքահայերի ազգային ինքնագիտակցությունը և այդ կերպ նպաստում հայապահպանությանը Սփյուռքում:

2. Հայկական քաղաքակրթության տարածում: Երկրորդ կարևոր նշանակությունը, որ ունեն արտերկրի հայագիտական կենտրոնները հայության կյանքում, աշխարհում հայկական

⁹ В Нижнем Новгороде открылся Центр арменоведения, <http://mediagid.am/ru/news/v-nizhnem-novgorode-otkrilsya-centr-armenovedeniya-503054>

քաղաքակրթության տարածումն է: Դրանք, այլ կերպ ասած, արտերկրում հայոց լեզվի, հայկական մշակույթի, հայության ու Հայաստանի մասին գիտելիքների ստեղծման ու տարածման գործակալներ են: Նաև նրանց գործունեության միջոցով են արտասահմանում օտարերկրացիներին հասու դառնում հայկական քաղաքակրթության ստեղծած արժեքները, ինչ-պես նաև Հայաստանին ու հայությանը հուզող խնդիրները: Չէ՞ որ, օրինակ, արտերկրի համալսարանների հայագիտական ամբիոններում ուսանում են ոչ միայն հայեր, այլև այլազգիներ: Օրինակ՝ Նիժնի Նովգորոդի պետական համալսարանի Միջազգային հարաբերությունների ֆակուլտետի Հայագիտության կենտրոնում հայերի հետ միասին հայոց լեզու են սովորում նաև ռուսներ¹⁰: Կամ ունենալով այլազգի ուսանողներ՝ Բեյրութի Հայկազյան համալսարանը «նաև ներդրում է ունենում օտար միջավայրում հայության և, մասնավորապես, նրա հոգևոր արժեքների ներկայացման գործում» [1, էջ 50]: Կամ Վաշինգտոնում Ամերիկայի Հայոց ցեղասպանության թանգարանի առկայությունը չի կարող չնպաստել համաշխարհային հանրությանը Հայոց ցեղասպանության մասին իրազեկելու գործին¹¹: Իսկ 1717թ. Վենետիկի Ս. Ղազար կղզում հիմնադրված Մխիթարյան միաբանությունը «հսկայական գործ կատարեց (և մինչ օրս էլ շարունակում է կատարել) հայ մշակույթի ինչպես զարգացման, այնպես էլ դրա արժեքների տարածման ասպարեզում» [8, էջ 56]:

3. Հայագիտության զարգացում: Ունենալով հստակ հայագիտական ուղղվածություն՝ այդ կենտրոններն իրենց գործունեությամբ կամա թե ակամա իրենց լուրման են ներդրում աշխարհում հայագիտության զարգացման գործում: Այս առումով անուրանալի է Մխիթարյան միաբանության, Բեյրութի Հայկազյան համալսարանի Հայագիտության ամբիոնի և այլ հայագիտական կառույցների դերը:

4. Պայքար հակահայկական քարոզչության դեմ: Սույն կարևոր նշանակությունը կայանում է ժամանակակից տեղեկատվական պատերազմների պայմաններում հայոց պատմության, մշակույթի և այլնի նկատմամբ թուրք-ադրբեջանական ոտնձգություններին դիմագրավելու և հակազդելու մեջ: Համեմատաբար նոր այս ուղղությունն արդի հայագիտության կարևորագույն խնդիրներից մեկն է [9, էջ 29]: Այն առնչվում է ոչ միայն միջազգային ասպարեզում Հայաստանի և Սփյուռքի շահերի պաշտպանությանը, այլև հայության տեղեկատվական անվտանգությանը [4, էջ 75]: Հետևաբար, հայագիտության «նվաճումները հայոց պետականության հետագա ամրապնդման և հակահայկական կեղծ գիտականության ու քարոզչության դեմ հուսալի պատվար պետք է դառնան» [10, էջ 91]: Խոսելով մեր օրերում հայագիտության դերի մասին՝ ՀՀ ԳԱԱ Պատմության ինստիտուտի տնօրեն Ա.Մելքոնյանը նշում է. «XXI դարում հայագիտության կողմից լուծվելիք խնդիրների մեջ դժվար է գերազնահատել թուրք-ադրբեջանական պատմագրության դեմ պայքարի կարևորությունը: Հայ մասնագետները պետք է կարողանան միջազգային մակարդակով գիտական հանրությանը ցույց տալ ողջ տարածաշրջանի համար այդ կեղծարարության քաղաքական վտանգավորությունը և ծանր հեռանկարի հավանականությունը» [11, էջ 102]:

¹⁰ Նույն տեղում:

¹¹ Հովյան Վ., Ամերիկահայ համայնք. գործողությունների նոր ասպարեզ, http://www.noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=2358&spphrase_id=17224

Տեղեկատվական պատերազմներում հայագիտության խնդիրը ոչ միայն հակահայ քարոզչությանը հակազդելն է, այլև դրական լույսով հայությանը ներկայացնելը: Այս տեսակետից, Ա.Միմոնյանի գնահատմամբ՝ պատմագիտության ոլորտում հայագիտության խնդիրներից է «Պատմական ուսումնասիրություններով աշխարհին ներկայացնել հայի կերպարը» [6, էջ 98]:

5. Հայ և այլ ժողովուրդների միջև գիտամշակութային կապերի ամրապնդում և խորացում: Այսպիսի դերակատարում ունեն հատկապես Հայաստանի հարևան և մոտ երկրներում գործող հայագիտական կենտրոնները, որոնց հետ հայ ժողովուրդը դարերի ընթացքում ունեցել է քաղաքակրթական, մշակութային, գիտական և այլ կապեր: Վրաստանում, Իրանում, Ռուսաստանում և այլ երկրներում գործող հայագիտական կենտրոնները, իրականացնելով մեծ ծավալի թարգմանչական աշխատանք, այդ կերպ էապես նպաստում են հայկական և այդ քաղաքակրթությունների փոխադարձ ներթափանցմանը և ճանաչողությանը: Հայ գրողների, գիտնականների, փիլիսոփաների ստեղծագործությունները թարգմանելով այլ լեզուներով և հակառակը՝ արտերկրի հայագիտական կենտրոնները մեծ դեր են խաղում հայ և այլ ժողովուրդների գիտամշակութային կապերի ամրապնդման և խորացման գործում: Թարգմանչական գործունեությունից բացի, արտերկրի հայագիտական կենտրոնները հայ և այլ ժողովուրդների գիտամշակութային կապերի ընդլայնմանը նպաստում են նաև հայագիտության ոլորտում օտար լեզուներով իրենց իրականացրած հետազոտություններով, ցուցահանդեսների, գիտաժողովների և այլ գիտամշակութային միջոցառումների կազմակերպմամբ և այլն:

6. Հայ համայնքների համար մանկավարժական կադրերի և համայնքային գործիչների պատրաստում: Այս դերակատարումն արտերկրի հայագիտական կենտրոնների կողմից մեծ նշանակություն ունի հայ համայնքների և ընդհանրապես հայկական Սփյուռքի կենսունակության ապահովման տեսանկյունից: Առանց մանկավարժական կադրերի արտերկրում հայկական դպրոցները չեն կարող իրականացնել հայապահպանության իրենց առաքելությունը, ինչը գրեթե լիովին անպաշտպան կդարձնի արտերկրի հայությանն ուժացման սպառնալիքին դեմ-հանդիման: Իսկ առանց համայնքային գործիչների արտերկրի հայկական կառույցները չեն կարող արդյունավետ իրականացնել իրենց հայանպաստ գործունեությունը: Իսկ այդ պարագայում՝ առանց արդյունավետ գործող համայնքային ու համազգային կառույցների և համայնքային գործիչների արտերկրի հայ համայնքները կդադարեն այդպիսին լինելուց՝ վերածվելով հայերի ամորֆ զանգվածների: Հայ համայնքների և ընդհանրապես հայկական Սփյուռքի համար մանկավարժական կադրերի ու հասարակական գործիչների պատրաստման տեսանկյունից մեծ է հատկապես Բեյրութի Հայկազ-յան համալսարանի կատարած դերը, որի «շրջանավարտներից շատերը կարևոր դերակատարություն են ստանձնում սփյուռքահայ տարբեր կառույցներում: Հատկանշական է, որ համալսարանի շրջանավարտներն ակտիվորեն ներգրավվում են ոչ միայն Լիբանանի, այլև այլ երկրների հայկական համայնքային կառույցներում»¹²:

7. Կիրառական հետազոտությունների (քաղաքական, տնտեսական և այլ բնույթի) իրականացում: Այսօր արտերկրում գործում են նաև այնպիսի հայագիտական կենտրոններ, որոնք իրենց գործունեությամբ նմանվում են «ուղեղային կենտրոնների»: Նրանք զբաղվում

¹² Анив, Москва, 2009, N 3 (18), <http://aniv.ru/archive/10/livanskie-eskizy134/>, հղումը՝ ըստ [1, էջ 48]:

են Հայաստանի և հայության համար հրատապ և գործնական նշանակություն ունեցող խնդիրների ուսումնասիրությամբ և հետազոտությամբ: Այդպիսի կենտրոններ են Հայկական փաստագրության և հետազոտության Զորյան հիմնարկը (ԱՄՆ), Հայկական տեղեկատվության և փաստագրության կենտրոնը (ՀՏՓԿ, Գերմանիա), Հայ սփյուռքի հետազոտության կենտրոնը (Փարիզ), Բոխումի համալսարանի Հայկական ուսումնասիրությունների կենտրոնը (Գերմանիա) և այլն, որոնք «իրականացնում են այնպիսի գիտական նախագծեր, ինչպիսիք են Սփյուռքի ուսումնասիրությունը, ցեղասպանության փաստագրումը, Հայաստանի և հայերի վերաբերյալ սեմինարների, դասախոսությունների, գիտաժողովների անցկացումը» [12, էջ 268]: Նման հայագիտական կառույցների գործունեությունը բնական է, քանի որ «Այսօր օրակարգային դարձած ազգային-պետական մի շարք կարևորագույն հիմնահարցեր, ինչպիսիք են հայ-թուրքական հարաբերությունները, Հայոց ցեղասպանության միջազգային ճանաչման գործընթացը, Ղարաբաղյան հիմնախնդրի կարգավորումը և այլն, պահանջում են միանգամայն նոր մոտեցումներ և նոր արժևորումներ: Ըստ այդմ՝ հայագիտությունն այսօր դարձել է ազգային-հասարակական կյանքի, երկրի անվտանգության ապահովման կարևորագույն գործոն» [6, էջ 99]:

Այսօր արտերկրում կան նաև այնպիսի «հայագիտական» կենտրոններ, որոնց գործունեությունն ունի վերոհիշյալներից տարբեր և հաճախ դրանց հակառակ նշանակություն: Դրանք կարելի է բնորոշել որպես «հակահայագիտական կենտրոններ», քանի որ զբաղվում են հակահայկական ուղղվածությամբ հակագիտական և հակաքարոզչական բնույթի գործունեությամբ: Այդ կենտրոնները կարելի է բնորոշել նաև որպես «կեղծ հայագիտական կենտրոններ»:

Նման կառույցներ ստեղծվում ու գործում են Թուրքիայում, Ադրբեջանում և այդ երկրների նախաձեռնությամբ ու հովանավորությամբ՝ այլ երկրներում (ԱՄՆ և այլն): Այդպիսի կենտրոնների հիմնական նպատակը տեղեկատվական հարթության մեջ հիշյալ երկրների քաղաքական շահերի սպասարկումն է, ինչպես նաև Հայաստանի և հայության վերաբերյալ կիրառական հետազոտությունները՝ գործնական քաղաքականության վրա իրենց երկրների ազդեցությանն աջակցելու նպատակով: Նման կառույցների գործունեությունը, թեև իր յուրահատկության հետևանքով դուրս է սույն աշխատանքի թեմատիկայից, սակայն ուշագրավ է և խիստ արդիական Հայաստանի և հայության համար: Ուստի, այն բազմիցս ենթարկվել է թուրք-ադրբեջանական կեղծարարություններով զբաղվող, տեղեկատվական ան-վտանգության և այլ մասնագետների քննությանը [13; 14, էջ 17, 19; 15, էջ 62-64; 16, էջ 17-18; 17, էջ 37-38; 18, էջ 33, 37-38, 39-40; 19, էջ 24-25; 20, էջ 33-38; 21, էջ 62-65; 22, էջ 33]¹³:

Արժե նշել նաև, որ Թուրքիայում և Ադրբեջանում հայագիտությունն ու հայագիտական կենտրոնները ոչ միայն օգտագործվում են հակահայ քարոզչության նպատակներով, այլև սպասարկում են հատուկ ծառայությունների գործունեությունը: Այդ նպատակով ոչ միայն հիմնվում են հայագիտական կենտրոններ, այլև համապատասխան կադրեր են գործուղվում արտերկրի հայագիտական կենտրոններ՝ պատրաստվելու համար: Օրինակ՝ 1999թ. մի շարք

¹³ Մանրամասն տե՛ս նաև Мелик-Шахназарян Л., Академия мошенников, <http://voskanapat.info/?p=83>; Дезинформация относительно армянской церкви в Нахичеване, на сей раз, на сайте Eurasianet <http://dezaz.info/dezinformaciya-otnositelno-cerkvi/>; Ուղեղային կենտրոններ և աղբահորեր, http://noravank.am/arm/articles/detail.php?ELEMENT_ID=12527&sphrase_id=39538

թուրք մասնագետներ մեկնել են Սանկտ Պետերբուրգի համալսարան՝ հայոց լեզու ուսումնասիրելու և հետագայում հայագետ կադրերի պատրաստման համար Անկարայի համալսարանում հայոց լեզվի և գրականության ամբիոն բացելու նպատակով [23, էջ 170]: Այս քայլերի հետևում «հստակ նշմարվում են Թուրքիայի որոշակի քաղաքական և երկարաժամկետ հետախուզական նպատակները և խնդիրները՝ ուղղված... Հայաստանի դեմ արդյունավետ հետախուզական գործունեություն ծավալելու նպատակով թուրքական հատուկ ծառայությունների ներկա և ապագա աշխատակիցների ու գործակալների լեզվագիտական և երկրագիտական պատրաստմանը» [23, էջ 170]:

Այսպիսով, հայագիտությունն արտերկրում, ընդհանուր առմամբ կատարելով հայության համար մի շարք կարևոր դերակատարություններ, որոշ դեպքերում խեղաթյուրվում է և ծառայեցվում ոչ իր բուն նպատակներին:

Մեպտեմբեր, 2014թ.

Աղբյուրներ և գրականություն

- [1]. Ղանալանյան, Տ. (2013). Բեյրութի Հայկազյան համալսարանը. *Գլորիա, 2*:
- [2]. Յուշամատեան Զմմառու Տիրամօր վանքին հիմնարկութեան (երկու հատորով), հատոր Ա., Զմմառ Ներկայիս, Բեյրութ, 2001:
- [3]. Սարուխանյան, Ս. (2009). Հայությունն Իսրայելում. որոշ խնդիրներ. Եր., Նորավանք:
- [4]. Саядов, С. (2013). Арменоведение в России: историографический очерк. *Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողով. Հայագիտությունը և արդի ժամանակաշրջանի մարտահրավերները. Լիազումար նիստի զեկուցումներ.* Եր., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն.
- [5]. Հովյան, Վ. (2014). Հայկական սփյուռքի անվտանգության մարտահրավերները. *Գլորիա, 5*.
- [6]. Սիմոնյան, Ա. (2013). Հայագիտության հիմնախնդիրները և դրանց լուծման ուղիները. *Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողով. Հայագիտությունը և արդի ժամանակաշրջանի մարտահրավերները. Լիազումար նիստի զեկուցումներ, Եր., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն.*
- [7]. Կալցոլարի, Վ. (2013). Եվրոպական հայագիտութեան արդի վիճակը և խնդիրները. *Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողով. Հայագիտությունը և արդի ժամանակաշրջանի մարտահրավերները. Լիազումար նիստի զեկուցումներ, Եր., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն.*
- [8]. Զաքարյան, Ս. (2004). Հայ փիլիսոփայության պատմության համառոտ ակնարկ. Եր., Երևանի համալս. հրատ.

- [9]. Սուվարյան, Յ. (2013). Հայագիտության արդի վիճակը Հայաստանում և զարգացման հիմնախնդիրները. *Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողով. Հայագիտությունը և արդի ժամանակաշրջանի մարտահրավերները. Լիազուսմար նիստի զեկուցումներ, Եր., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն.*
- [10]. Հակոբյան, Հ. (2013). Հայրենիք-Սփյուռք հարաբերությունները և հայագիտության հիմնախնդիրները. *Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողով. Հայագիտությունը և արդի ժամանակաշրջանի մարտահրավերները. Լիազուսմար նիստի զեկուցումներ, Եր., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն.*
- [11]. Մելքոնյան, Ա. (2013). Հայ պատմագիտության խնդիրները արդի ժամանակաշրջանում. *Հայագիտական միջազգային երկրորդ համաժողով. Հայագիտությունը և արդի ժամանակաշրջանի մարտահրավերները. Լիազուսմար նիստի զեկուցումներ, Եր., ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատարակչություն.*
- [12]. Մինասյան, Էդ. (2009). Հայրենիք-Սփյուռք կապերի հիմնական ուղղությունները. *1946-1948թթ. հայրենադարձությունը և դրա դասերը. հայրենադարձության հիմնախնդիրն այսօր» համահայկական գիտաժողովի զեկուցումների ժողովածու, Եր.*
- [13]. Նահապետյան, Հ. (2008). Անկարայի Հայկական հետազոտությունների ինստիտուտ. *Գլոբուս. ազգային անվտանգություն, 3.*
- [14]. Սիմավորյան, Ա. (2008). Թուրքական վերլուծական կենտրոններ. ընդհանրական բնութագիր. *Գլոբուս. ազգային անվտանգություն, 3.*
- [15]. Սիմավորյան, Ա. (2008). «21-րդ դար թուրքական ինստիտուտ»-ի վերաբերյալ. *Գլոբուս. ազգային անվտանգություն, 4.*
- [16]. Simavoryan, A. (2009). Թուրքական վերլուծական կենտրոններ. տեսություն և արդիականություն. *Globus: national security, 7(3), 8-19.*
- [17]. Սիմավորյան, Ա. (2011). Թուրքիա-թյուրքական աշխարհ հարաբերությունների շուրջ. *Գլոբուս. էներգետիկ և տարածաշրջանային անվտանգություն, 2.*
- [18]. Սիմավորյան, Ա. (2013). Թուրքիան 2015-ին ընդառաջ. *Գլոբուս, 6.*
- [19]. Սիմավորյան, Ա. (2013). Սփյուռքի վերլուծական հանրույթը որպես պետության ներուժ. միջազգային փորձը. *Գլոբուս, 12.*
- [20]. Սիմավորյան, Ա. (2014). Հայկական հետազոտություններ թուրքական ուղեղային կենտրոններում. *Գլոբուս, 5.*
- [21]. Սիմավորյան, Ա. (2014). Հայկական խնդիրները Երրորդ համաշխարհային թյուրքական ֆորումի օրակարգում. *Գլոբուս, 7.*
- [22]. Սիմավորյան, Ա. (2012). Թուրքիայի ուղեղային կենտրոնների զարգացման նախադրյալները. Այժմեական խնդիրները. *21-րդ ԴԱԸ, (6 (46)).*

[23]. Հարությունյան, Ա., (2007). Թուրքական հատուկ ծառայությունների ստեղծման պատմությունը և դրանց գործունեությունը արդի փուլում. *Թուրքիա. անվտանգության ու պաշտպանության հիմնախնդիրները, Եր., Քաղաքական հետազոտությունների ինստիտուտ.*